

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР БОРОТЬБИ ПРОТИ МОНГОЛО-ТАТАРСЬКОЇ НАВАЛИ

Статтю присвячено дослідженню діяльності князя Данила Галицького як державного діяча, політика та полководця в період постійних військових конфліктів із золотоординським військом.

Охарактеризовано зовнішню політику князя, спрямовану на пошук союзників для боротьби з ордою та внутрішню політику, завданням якої було забезпечення стабільного економічного розвитку держави та підвищення її обороноздатності. Описано україно-татарські відносини у період правління короля Данила та перша перемога української держави над золотоординським ханом, яка відбулася в 1255 р.

Ключові слова: король Данило Галицький; Галицько-Волинська держава; Золота Орда.

Данило Галицький безумовно був знаковою постаттю в історії української держави. Хоча його діяльність і припадає на складний для України-Русі період, він зміг себе проявити як досвідчений державний діяч, дипломат і полководець. Саме тому науковці повсякчас звертаються до його біографії, відшукуючи нові, ще невідомі факти. Так, дослідженням життя та діяльності короля Данила Галицького займалися такі історики: М. М. Воронін [1], В. С. Ідзьо [3], І. П. Крип'якевич [6], М. Ф. Котляр [4; 5], І. І. Шараневич [8] та ін.

Мета дослідження – проаналізувавши праці науковців та історичні джерела, описати діяльність Данила Галицького як організатора боротьби проти монголо-татарської навали.

Напад золотоординських військ у 1237–1241 р.р. завдав важкого удару економічному, політичному і культурному розвитку України-Русі, а також набагато послабив українські збройні сили. Захопивши у 1237–1238 рр. Північно-Східну Русь у 1239 р. війська хана Батия вступили в Україну і в березні цього же року захопили Переяслав, а в жовтні – Чернігів [7, с. 394].

Восени 1240 р. монголо-татари підійшли до Києва, престолом якого в цей час володів великий князь Данило Галицький. Він на чолі оборони Києва залишає свого воєводу – тисяцького Дмитра з відбірними руськими полками. «І поставив Батий пороки під город

коло воріт Лядських, – бо тут підступили були хащі, – і пороки без перестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламались списи і розколювалися щити, [а] стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був. Вийшли татари на стіни і сиділи [там] того дня й ночі, а городяни зробили ще друге укріплення навколо [церкви] Святої Богородиці [Десятинної].

А назавтра прийшли [татари] на них, і була битва межі ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, [і] од тягаря упали з ними стіни церковні, і так укріплення було взяте [татарськими] воями. Дмитра ж вивели [до Батия], пораненого, але вони не вбили його через мужність його». Так описується битва за Київ у Галицько-Волинському літописі [2, с. 59].

З-під Києва татари рушили на інші міста України-Русі. «Города Колодязна над Случе не могли добути, поставили 12 пороків і не могли розбити стін», але переманили оборонців і зрадою їх повірізували. Добули Камінець та Ізяслав над Горинню; Кременець і сусідній Данилів минули, бачачи, що облога буде тяжка; «на спис» узяли Володимир і вибили все населення, так само Галич і інші городи «яким нема числа» [6, с. 115].

Таким чином, наприкінці 1241 р. Батий завоював усю Русь-Україну і в цьому ж році його війська вдерлися на територію Чехії, Польщі, Угорщини. Завоюванням України-Русі та Польщі татаро-монголами викликали великий страх у Європі, однак, довідавшись у 1242 р. про смерть великого хана Угедея, вони повернули назад на Поволжя.

Після «батиєвого погрому» Данило Галицький знову об'єднав знищені татарами землі під своє керівництво. Незважаючи на поразку від Батия, Русь-Україна була по татарському погромі незалежною державою і не підкорялась монголо-татарським ханам, до 1245 р. не була обкладена татарською даниною, в ній не було ординських намісників-баскаків.

Монголо-татарські хани були не лише вмiлими воєначальниками, але й розумними правителями. Батий та інші хани розуміли, що без допомоги князів та бояр їм буде важко керувати Руссю. Через це і Батий, і його наступники не скидали з престолів князів, а ставили їх у залежність, вимагаючи, щоб ті обов'язково їздили на поклон і затвердження в посаді до ханської столиці Сарай на Волзі. В 1246 р. Данило також був змушений їхати до Батия, який дав йому дозвіл на княжіння в Галичині та на Волині. Державотворчість Данила, особливо після Ярославської перемоги, насторожила Батия. Батий і його оточення пильно слідкували за зростаючою могутністю української держави і шукали шляхи для її підкорення. Уже саме географічне положення України-Русі змушувало золотоординських ханів діяти проти Данила Галицького м'яко й обачливо [8, с. 34]. Хани розуміли, що Україна-Русь зберегла могутню військову силу, здатну їм протистояти. Крім того, українська держава перебувала у дружніх відносинах з усіма країнами Центральної Європи і в будь-який час могла звернутися до них за допомогою або створити антитатарську коаліцію.

Після битви під Ярославом Данило Романович стає повновладним володарем України-Русі. Його перемога утвердила всі ті позитивні заходи, які він здійснював по відродженню сплюндрованих татарами земель. Український народ знайшов у собі сили відбудувати міста і села, відтворити ремесла, промисли, торгівлю. Під керівництвом Данила

було відновлено Київ, Володимир, Галич, Овруч та інші міста України-Русі, однак більше зусиль Данило перекладає на відбудовування міст та оборонних споруд на Волині і в Галичині. В «Руському літописі» згадується, що Данило Галицький почав кликати до себе умільців із різних земель: «Вони ішли день за днем підмайстри і майстри, що втекли від татар – сидельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села» [7, с. 418].

У цьому ж літописі сказано, що «він збудував багато міст» [7, с. 425]. Данило Романович розбудував Холм і так укріпив його, що монголо-татари під час походу в 1259 р. не змогли захопити місто. Холмський замок-фортеця був збудований за новими на той час правилами будівництва оборонних споруд. За високими стінами міста стояла величезна вежа, з якої влучно стріляли на нападників із луків та каменеметальних машин. Не випадково Холм довгий час був столицею України-Русі [1, с. 244].

Крім того, Данило заснував і збудував місто Львів – як основну і оборонну фортецю Галичини. Майже всі оборонні споруди на Волині і в Галичині були повністю або частково відбудовані і могли дати гідну відсіч завойовникам.

Однак Данило Галицький був мудрий і далекоглядний політик. Він розумів, що лише укріпленнями та військом він один не зупинить татарську навалу, тому шукав як на заході, так і на сході союзників для боротьби з ордою. Одним із таких способів вибору союзників було родичання з королями та іншими володарями європейських держав та руських князівств. У Данила від шлюбу з Анною Мстиславівною народилося багато дітей. Ось що пишеться в Галицько-Волинському літописі: «У ті ж роки, коли минув час, узяв Данило в нього [Мстислава] дочку на ім'я Анна, і родилися від неї сини й дочки. Первістком бо в нього був Іраклій, по нім же Лев, а за ним Роман, Мстислав, Шварно та інші, що малими одійшли зі світу сього» [7, с. 20]. В Галицько-Волинському літописі не згадується, що в Данила крім названих синів народилося багато дочок. Про трьох із них згадується в «Лаврентіївському літописі».

Бажаючи укріпити та захистити свою землю як із заходу, так і зі сходу, Данило через одруження своїх синів та дочок породичався з сильними правителями Європи та Русі. Так, свого середнього сина Льва у 1247 р. він одружив з дочкою угорського короля Бели IV Констанцією, Романа в 1252 – з племінницею загиблого герцога Австрійського Фрідріха Бабенсберга Гертрудою і віддав Роману австрійський трон. Дочка Переяслава стала дружиною князя Земовіта I, сина Конрада I Мазовецького, а дочка Софія – дружиною німецького графа Генріха V Шварцбурзького. Окремо хотілося б виділити одруження однієї з дочок Данила Романовича (ім'я її невідоме) з руським князем Андрієм Ярославовичем, братом Олександра Невського [9, с. 35].

Не дуже сподіваючись на допомогу західних сусідів у можливій боротьбі із Золотою Ордою, великий князь України-Русі звернув увагу на північний схід, де у 1249 р. за рішенням імператора Монголії великим Володимиро-Суздальським князем став Андрій Ярославович. Князь Андрій відразу ж почав проводити незалежну від Батия політику і відмовився платити йому данину. Розуміючи свою малосильність перед Ордою, князь Андрій почав шукати стосунків з Данилом Галицьким. Незабаром між Україною-Руссю та Володимиро-Суздальською Руссю встановлюється дружні відносини, які згодом переросли у військовий союз, запорукою якого було одруження князя Андрія на дочці Данила Галицького. Суздальський літопис сповіщає, що у 1251 р. «одружився князь Ярославович Андрій з дочкою Данила Романовича, і вінчав їх митрополит у Володимирі».

Кінцевою метою цього союзу була організація збройної відсічі Орді та повне визволення Русі від монголо-татар. Однак планам Данила і князя Андрія не судилося збутися. У 1252 р. на Володимиро-Суздальську Русь раптово напав хан Неврюй з величезним військом і біля міста Переяслава-Заліського відбулася велика битва, у якій князь Андрій зазнав поразки і втік у Швецію. Данило Галицький не зумів своєчасно надати воєнну допомогу князю Андрію, настільки стрімким був наступ хана Неврюя [9, с. 35].

Після втрати єдиного помічника на північному сході Данило Романович зрозумів, що союзників для боротьби з татарською ордою

необхідно шукати на заході Європи, правителі якої були під сильним впливом папи римського.

Папа Інокентій IV, знаючи силу Данила Галицького, сам ініціював відновлення переговорів з допомогою угорського короля Бели IV. Під час переговорів Данилу Романовичу вдалося переконати папу про необхідність хрестового походу проти золотоординських ханів, і 14 травня 1253 р. папа Інокентій IV видав буллу, якою він закликав християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я та інші сусідні з Україною християнські народи до хрестового походу проти золотої орди.

Ця політична гра папи вимагала коронування Данила Галицького на короля України-Русі, і з метою створення широкої воєнної коаліції проти татар Данило Романович дав згоду коронуватися на короля в м. Дорогочині. Крім того, папа римський, боячись, що князь Данило як мирник Золотої Орди (в 1246 р. Данило Галицький на вимогу хана Батия поїхав в Орду, де отримав від нього право на Галицько-Волинське князівство) може піти з останньою на держави Західної Європи, вирішив чим скоріше коронувати Данила, повернувши такими діями його до Європи. Церемонія коронування відбулася в липні 1254 р. На ній були присутні польські князі Болеслав та Земовит, князь київський Володимир, брат Василько, сини Данила – Шварно, Лев, Роман, Мстислав, усі бояри староукраїнської держави та духовенство на чолі з митрополитом. Посол папи римського легат Опізо вручив великому князю Данилу королівську корону та королівські інсигнії: скіпетр, корону та інші королівські відзнаки.

Коронація Данила ще більше зміцнила позиції володаря України-Русі на міжнародній арені, дала можливість забезпечити стабільний економічний розвиток держави і поглибити політичні зв'язки з країнами Європи.

Українська держава, створена королем Данилом, була настільки сильна, що подальша навала військ хана Бурундая не змогла її зруйнувати. Завдяки успішним державотворчим діям короля України-Русі Данила Україна забезпечила собі повний політичний суверенітет і інтеграцію в союз європейських держав як рівної з рівними, що в подальшому позитивно позначилося на розвитку її як європейської монархічної високорозвиненої держави.

У цей час українське королівство було могутнішою державою, ніж Угорщина, Чехія чи Польща. Україна-Русь садовила свого князя на Австрійський престол, воювала Чехію, Ригу, повністю забезпечила недоторканість кордонів з боку Польщі та Угорщини. З таким високим становищем України на міжнародній арені не могли змиритися золотоординські хани. Татари знали, що на даний час король Данило був наймогутнішим володарем у Центрально-Східній Європі, йому належали вся Волинь, Поділля, Галичина, Київське князівство, усі землі по правій стороні Західного Бугу, по лівій стороні Нарви до витоків Дніпра і звідти до Карпат.

Пінські князі були його васалами, чернігівські, переяславські князі, котрі втекли від татар, служили у його полку і брали участь в Ярославській битві. Україна за часів короля Данила мала повну незалежність, перебувала між двома могутніми імперіями, Західно-християнською, на чолі якої стояв Папа Римський та Східною, де правили золотоординські хани.

Хан Батий, вирішивши силою підкорити Україну, посилав величезне військо (160 тис. високопрофесійних воїнів) під командуванням свого сина хана Сертака. Водночас до кордонів України-Русі було підтягнуте 10 тисячне військо хана Куремси [9, с. 93]. Ординці спочатку не виступали війною проти короля Данила, лише намагалися послабити його владу, схиляючи на свій бік незадоволених Даниловим правлінням бояр та князів. Українсько-татарські стосунки набрали конфронтаційного характеру, у зв'язку з чим хан Батий у 1252 р. послав на Україну війська під керівництвом ханів Неврюя та Куремси. Для забезпечення повної перемоги татар у столиці Золотої орди був розроблений конкретний план бойових дій, який складався з 4 основних частин:

1. Вторгнення на мало захищене Галицьке Пониззя.

2. Витіснення війська Данила на південь Галицько-Волинського князівства з тим, щоб потім відрізати його від Київщини.

3. Загарбання Київської землі.

4. Перехід у рішучий наступ на землю Романовичів із використанням сил смоленського князя [4, с. 208].

Спочатку Куремсі вдається дотримуватися розробленого плану. Він раптово взяв місто Бакоту, зруйнував околиці Кременця, але саме місто взяти не зміг. На допомогу обложеному Кременцю прибув із військом Лев Данилович, який і дав битву Куремсі. В цій битві Куремса зазнав значних втрат і змушений був покинути землю України-Русі. Це був повний розгром татарського війська, після якого хан Куремса втратив впевненість і почав боятися Данила Романовича.

Для вирішальної і остаточної перемоги король Данило задумав здійснити широкомасштабну операцію проти орди і звернувся за військовою допомогою до європейських держав та папи Інокентія IV, однак допомоги так і не отримав. Король Данило у відповідь не пустив до королівства католицьких місіонерів і ченців та відмовився від будь-яких поступок у релігійних справах. За це папа римський почав загрозувати Данилові хрестовим походом, однак пруські хрестоносці побоюлися виступити з війною проти сильної української держави [9, с. 36].

Незважаючи на відмову європейських держав, Данило Романович підготував і провів військову кампанію проти хана Куремси як досвідчений, розумний стратег і зумів перемогти грізного ворога.

Після поразки під Кременцем Куремса спробував перейти у контрнаступ, але під Володимиром і Луцьком був розбитий Данилом. У той же час війська Льва Даниловича билися на Побужжі, де «повоювали татарських людей», тобто місцевих бояр, які перейшли у підданство золотоординських ханів. А навесні 1255 р. Шварно Данилович рушив на Болохівську землю по річках Случ і Тетерів, де з боями взяв 14 міст, які раніше піддалися татарам. Головні полки українського війська на чолі з королем Данилом та його братом Васильком дали битву головним силам хана Куремси на річках Горинь та Случ і розбили їх [5, с. 149].

Хоч як не намагався хан Куремса перехопити воєнну ініціативу, Данило Романович провів проти його війська блискучу у стратегічному плані битву і повністю розбив та розсіяв татарські війська. Хан Куремса тільки втечею врятувався від полону. Рештки розгромленої орди Куремси змушені були відійти до кордонів України-Русі. Це була

перша великомасштабна перемога у визвольній боротьбі руського народу проти монголо-татарських загарбників.

У радянській історіографії недостатньо акцентувалася увага на ту обставину, що першими татар перемогли український король Данило та його брат Василько.

Першою перемогою над татарами у всіх підручниках та книжках пропагувалася перемога Дмитрія Донського над ханом Мамаєм у Куликовській битві в 1380 р. і ніде не згадувалось про те, що український король Данило на 125 років раніше перемаг хана Куремсу.

Літописи тих часів характеризували війну Данила Романовича як численні маломасштабні військові сутички, які не відігравали істотної ролі в визвольній боротьбі проти татар. Про те, що це не були маломасштабні сутички, можна судити із чисельності війська хана Куремси. Згідно з наказом хана Батия в 1252 р. до 10 тисячного загону хана Куремси було приєднане величезне військо хана Неврюя [3, с. 284]. Для того, щоб здобути перемогу над таким військом, королю Данилу необхідно було мати не менші за чисельністю військові сили, які за озброєнням, військовою тактикою та бажанням перемогти не поступалися татарських ордам.

Тільки в незалежній Україні вчені змогли дати реальну оцінку першій перемозі в 1255 р. військ української держави над золотоординськими ханами, яка показала українського короля Данила як людину високих політичних, державних і військових здібностей. Головною заслугою короля Данила було те, що він продемонстрував усьому світові можливість успішної визвольної боротьби проти татаро-монгольського ярма. Однак радість перемоги над татарами тривала недовго. Розгнівані поразкою Куремси правителі орди послали на Україну-Русь величезне військо під командуванням старого і хитрого полководця Бурундая. Боячись вступати з військами короля Данила у відкритий бій і щоб приспати пильність Данила і Василька, Бурундай запросив їх, як своїх союзників, у похід на Литву. Частина українського війська під командуванням князя Василька взяла участь у військовій кампанії проти Литви, в якій Бурундай з великою жорстокістю розправився з литовським народом. Продемонстрував-

ши свою силу в Литві, хан Бурундай наказав Данилу Романовичу розкидати всі міста та укріплення і цим продемонструвати свою покору Золотій Орді.

У короля Данила не було достатніх сил, щоб протистояти хану Бурундаю. Не було надії на допомогу як зі сходу, так і з заходу, і щоб зберегти український народ від винищення, він дав команду порушити міста. Було зруйновано Луцьк, Львів, Кременець, Данилів, Стіжок, Володимир та багато інших міст та укріплень. Залишився цілим лише Холм, який був настільки міцним, що воїни Бурундая нічого не змогли з ним вдіяти. Проти своєї волі пішов на таке Данило Галицький, та бажання зберегти життя українським людям взяло гору над його гордістю. І це рішення було правильним. Зберігши населення держави, король Данило відразу після «Бурундаєвого погрому» почав відбудовувати міста і будувати нові поселення, відроджувати ремесла, торгівлю та військо. Завдячуючи Данилові українська держава, її військо, народність, релігія, закони, мова та культура збереглись ще багато років.

Утвердження українського королівства забезпечило незалежне існування України-Русі ще на ціле століття та завершило облаштування української держави за західноєвропейським зразком.

Небезпечне і тривожне життя короля України-Русі Данила, численні поранення підірвали його здоров'я і в 1264 р. він помер у місті Холмі, залишивши після себе спомин як про простого, мудрого та рішучого державного діяча, який перший зумів дати гідну відсіч Золотій орді. «Сей король Данило [був] князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городамнігі, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, і братолюбством він світився був із братом своїм Васильком. Сей же Данило був другим по Соломонові». Так пишеться після смерті короля Данила в Галицько-Волинському літописі [2, с. 113].

Отже, прихід нового грізного ворога – монголо-татарських полчищ на чолі з Батием докорінно змінив реалії життя. Квітучі землі Руси-України були сплюндровані, більшість поселень розорено. Відбудовуючи свою державу, Данило Галицький змушений був вирішувати різноманітні завдання. Перш за все,

потрібно було зібрати потужне військо і забезпечити собі союзників серед володарів сусідніх держав для боротьби з татарами. Велика кількість предметів озброєння, знайдена на давньоруських городищах, свідчить, що наступальна зброя і захисний обладунок воїнів князя Данила повністю відповідали

вимогам тогочасного європейського лицарства, а за рядом показників були досконалішими. Підтвердженням цього стали переможна битва з німецькими рицарями біля Дорогочина у 1237 р., розгром об'єднаного угорського і польського війська під Ярославом у 1245 р.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин Н. Н. К вопросу о взаимоотношении галицко-валынской и владимирозудальской архитектуры 12–13 вв. / Н. Н. Воронин // Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. – 1940. – Вып. 3 – С. 222–227.
2. Галицько-волинський літопис. – Л. : Червона Калина, 1994. – 254 с.
3. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті / В. Ідзьо. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 320 с.
4. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр. – Київ : Альтернативи, 1998. – 336 с.
5. Котляр М. Ф. Полководці Давньої Русі / М. Ф. Котляр. – [2-ге вид.]. – Київ : Україна, 1996. – 149 с.
6. Крип'якевич І. П. Історія українського війська. Ч. 1–3 / І. Крип'якевич, Б. Крип'якевич. – Львів : Друк. Медичий-Тиктор, 1936. – 570 с.
7. Літопис руський [Текст] : за іпатським списком переклав Леонід Махновець / пер. з давньорус. Л. Є. Махновець ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XIV, 591 с.
8. Цимбалюк В. І. Погоринські землі в часи боротьби Данила Галицького з монголо-татарами у XIII ст. : [навчально-методичний посібник] / В. І. Цимбалюк, Б. А. Прищеп, П. М. Волков. – Рівне : Редакційно-видавничий центр Міжнародного університету «РЕГІ» імені академіка Степана Дем'янука, 2003. – 68 с.
9. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453 / И. Шараневич. – Львов, 1863. – С. 60–98.

Цимбалюк В. И., Национальный университет водного хозяйства и природопользования, директор учебно-научного института права, г. Ровно, Украина

ДАНИИЛ ГАЛИЦКИЙ – ОРГАНИЗАТОР БОРЬБЫ ПРОТИВ МОНГОЛО-ТАТАРСКОГО НАШЕСТВИЯ

Статья посвящена исследованию деятельности князя Даниила Галицкого как государственного деятеля, политика и полководца в период частых военных конфликтов с золотоордынским войском.

Охарактеризованы внешняя политика князя, направленная на поиск союзников для борьбы с ордой и внутренняя политика, задачей которой было обеспечение стабильного экономического развития государства и повышения ее обороноспособности. Описаны украинско-татарские отношения в период правления короля Даниила и первая победа украинского государства над золотоордынским ханом, которая состоялась в 1255 году.

Ключевые слова: король Даниил Галицкий; Галицко-Волинское государство; Золотая Орда.

Cimbalyuk V., National University of Water Environmental and Engineering, Rovno, Ukraine

DANYLO GALYTSKIY – ORGANIZER OF THE STRUGGLE AGAINST THE MONGOL INVASION

The article investigates the activity of Prince Danylo Galytskiy as a statesman, politician and military leader during frequent military conflicts with the Golden Horde.

The foreign policy of Prince, the aim of which was to find allies to fight the horde, is characterized in the article. It was found that wanting to strengthen and protect his land from the west and east, Danylo made family relations with the help of marriages of his sons and daughters with strong rulers of Europe and Russia. The focus was on domestic politics of the Prince, whose task was to ensure stable economic growth and improve its defense. Thus, under the direction of Danylo Kyiv, Vladimir, Galich, Ovruch and other cities of Ukraine-Rus' were restored but more effort Danylo makes to rebuild towns and defensive structures in Volyn and Galicia.

In the article, Ukraine-Tatar relations during the reign of Prince Danylo and first victory over the Golden State Ukrainian Khan are described, held in 1255, as in Soviet historiography not enough attention was paid to the fact that the first Tatar defeated Ukrainian Danylo and his brother Vasyl.

Key words: Danylo Galytskiy; Galicia-Volyn state; Golden Horde.

Рецензенти: д-р. іст. наук, професор **Котляр Ю. В.**

д-р. іст. наук, професор **Сінкевич Є. Г.**

© Цимбалюк В. І., 2016

Дата надходження статті до редколегії 18.02.2016